

מָקוֹם שְׁנֵהֲגוּ לְכָפוֹל וְכָפוֹל, את כל ההלל (רש"י; מאירי סוכה לח, א), ויש שסובר שרק את הפסוקים מ'אודך כי עניתי' עד סוף ההלל כופלים (רש"י סוכה שם; רמב"ם בפינה"ש סוכה ג, יא), כי עד שם יש בהלל כפילויות רבות [הודו' ויאמר נא' כמה פעמים, וכדו'], ומשם והלאה אין כפילויות, על כן כופלים פסוקים אלו (רש"י שם). או משום כבוד ישי ושמואל דוד ואחיו שחיברו [כמבואר לעיל (ע"א)] (רשב"ם להלן ד"ה מאודך ולמטה). והכפילות היא פסוק פסוק (רש"י שם; מאירי שם). ויש שסובר שהכפילות היא מילה מילה (רמב"ם שם, וראה ערוך לנר שם לט, א, שביאר כן אף דברי הרמב"ם בחנוכה ג, יא שכתב 'כופלין כל דבר ודבר').

וחידוש המשנה הוא, שמנהג מקום מחייב גם בענין כזה של סדר התפילה. או שמא מנהג מקום בענין כזה אינו מחייב, אך דרך ארץ לא לשנות ממנהגם (ברכת אברהם [ל"א ארלנגר] סוכה לח, א).

לְבָרַךְ אַחֲרָיו יְבָרַךְ, שבמקום שנהגו לברך ברכה נוספת מלבד 'ההלל', יברך, שאין חונות המישה לברכת 'ההלל', כי היא אינה ברכת חתימה להלל, אלא ברכה בפני עצמה הנקראת 'ברכת השיר' [ראה מה שכתבנו לעיל (ק"ח, א ד"ה רב יהודה)], שהרי בליל הסדר קודם ההלל אין מברכים, ואילו אחר ההלל את 'ההלל' מברכים, ולא מצינו דבר שמברכים לאחריו ואין מברכים לפניו (מאירי סוכה לח, א, בשם 'יש מפרשים'). ויש שפירש, שהכוונה לברכת 'ההלל', שמלבד 'ההלל' לא היו מברכים ברכה נוספת, ו'ההלל' היא ברכת חתימה להלל, ומה שבבילי הסדר מברכים אחר ההלל ואין מברכים לפניו, זאת משום שסומכים על הברכה שבירכו בבית הכנסת [ראה מה שכתבנו לעיל (קט"ז, א ד"ה עד היכן)], או משום שמפסיקים באכילה באמצע ההלל, לכן הפקיעו את הברכה שלפניה, אבל הברכה שלאחריה, אחרי שתקינה לברכה לחיתום ההלל, לא זזה ממקומה (ע"פ תוס' לעיל ק"ח, א ד"ה מאי, ומאירי סוכה שם).

כָּל הַמִּצְוֹת מִבְּרַךְ עֲלֵיהֶן עוֹבֵר לְעִשְׂיָתָן, כדי שיתקדש תחילה בברכה, ויגלה ויודיע שהוא עושה אותה מפני מצות הש"ת. ועוד, כי הברכות מעבודת הנפש, וראוי להקדים עבודת הנפש למעשה שהוא עבודת הגוף (ריטב"א לעיל ז, ב). ודקדק ואמר כל 'המצוות', לא למעט 'ברכות הנהנין', שהרי חובה לברכן קודם אכילה, כי אסור ליהנות מן העולם הזה ללא ברכה [ופשיטא שחובה לברכן 'עובר לעשייתן', ושמואל לא הוצרך לחדש זאת (אבודרהם, ברכות המצוות ומשפטיהם)], אלא למעט 'ברכות השבח', כגון הרואה את הים הגדול וכדו', שאינו יכול לברכן אלא לאחר ראייה או שמיעה [ובירושלמי (ברכות ט, ג) אמרו, שיברכן תוך כדי דיבור]. גם דקדק ואמר 'עובר' לעשייתן, שמשמעו תיכף למעשה, ולא אמר 'קודם' לעשייתן, שמשמעו אין בריחוק זמן קצת (ריטב"א שם; מאירי שם). ■ להלכה, כל המצוות מברך עליהן 'עובר לעשייתן' (ש"ע א"ח כה, ח, ו-קנח, יא), ואם לא בירך 'עובר לעשייתן', שוב אינו מברך (רמ"א שם תלב, א, ומש"ב שם, ד, ו-קנח, מד).

אֲבִי אִמְרַּם מִהָכָּא 'וְהוּא עֹבֵר לִפְנֵיהֶם', ורב נחמן יצחק הביא מקור מן הנביאים, משום שסבר שהראיה מהתורה מ'והוא עבר לפניהם' אינה ראייה גמורה, כי תיבת 'לפניהם' מוכיחה על תיבת 'עבר' שהכוונה לשון הקדמה (כפות תמרים סוכה לט, א). ואביי דקדק דברי שמואל שאמר 'עובר' לעשייתן ולא 'קודם' לעשייתן' (ראה מה שכתבנו בד"ה הקודם), ללמד שאפשר לקיים דין 'עובר לעשייתן' בשתי אופנים, אופן אחד למדים מהפסוק 'ויעבור את הכושי', שבפסוק זה היה אחימעץ בתחילה מאחורי הכושי, ולאחר מכן

עבר עליו והקדימו, כך יתחיל לברך, ימשיך בקיום המצוה, ויסיים את הברכה [ויש שכתב לעשות כן בנטילת לולב, להתחיל לברך, ותוך כדי הברכה ליטול את הלולב (ספר הפרדס לרש"י, בפסקי הלכות מ"י בן פלט), ויש שכתב לעשות כן בעטיפת טלית (ש"ע הרב א"ח ח, ב)], ואופן שני למדים [לפי האיקא דאמרי] מהפסוק 'והוא עבר לפניכם', שמשמעו שמוחילה עד סוף היה לפניכם, כך יכול לברך את כל הברכה קודם עשיית המצוה, ושתי האופנים ראויים [ומצוה שאי אפשר לעשותה בשעת הברכה, בהכרח לעשות כן לברך קודם עשיית המצוה] (מרומי שדה לעיל ז, ב).

אִמְרַּם אֲבִי מוֹסִיף לְכָפוֹל מְאֹדָּךְ לְמַטָּה. ■ להלכה, כפילות הפסוקים, כל מקום כמנהגו (ש"ע א"ח תכב, ג), ובמקומותינו המנהג לכפול מ'אודך' עד סוף ההלל [כאביי] (מש"ב שם, ט).

מֵאִי דְכִתְיִב 'וַיְגַדֵּל הִילָד וַיְגַמֵּל', עֲתִיד הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְעֲשׂוֹת סְעוּדָה לְצִדִּיקִים וְכוּ', שתיבת 'ויגמל' מיותרת, שהרי כתובה תיבה זו שוב בהמשך הפסוק 'ויעש אברהם משתה גדול ביום הגמל את יצחק', אלא ללמד על סעודה של לעתיד לבוא היא באה (מהרש"א). או משום שאין דרך לעשות סעודה ביום בו נגמל הילד מחלבו [שהרי יום שמפרידים אותו ממזונו הרגיל בו, יום צער הוא לו], לכן נדרש על לעתיד לבוא (פי' הר"ף על עין יעקב, בפ' השני).

נוֹתְנִין לוֹ לְאַבְרָהָם אֲבִינוּ כּוֹס שֶׁל בְּרָכָה לְבָרַךְ, כמבואר בברכות (מז, א) שהגדול שבחבורה מברך (מהרש"א).

אֵינִי מִבְּרַךְ שִׁצְאָה מִמֶּנִּי יִשְׁמַעְאֵל, על אף שאין זה באשמתו, מכל מקום פגם הדבר במעלתו, ועדיף שאחר יברך (הערות הגר"ש אלישיב). ואף שדרשו חז"ל את הכתוב 'ואתה תבוא אל אבותיך בשלום', בישרוהו שעשה ישמעאל תשובה, המדרשים חלוקים (אהל ירשים [לר"א ענתיב], שער הגמול).

אֵינִי מִבְּרַךְ שֶׁנִּשְׁאַתִּי שְׁתֵּי אֲחִיות בְּחִיָּתָן שֶׁעֲתִידָה תוֹרָה לְאוֹסְרָן עָלַי. ועל אף שקיימו האבות כל המצוות, ואפילו עירובי תבשילין (ראה יומא כח, ב), זה היה בארץ ישראל, ואילו יעקב נשא את שתי האחיות בחוץ לארץ (רמב"ן בראשית כו, ה). ויש שפירש, שנשאן משום שלא מצא בדור צדקניות כמותן, וגם משום שאחת לבדה לא היתה יכולה להליד את כל שנים עשר השבטים, ואעפ"כ לא רצה לברך, כי מאחר והתורה עתידה לאסור זאת, יש בכך גנאי (דעת דקנים מבעלי התוס' בראשית לו, לה).

לֹא בְּחַיִּי וְלֹא בְּמוֹתִי. ומכאן ראייה שזכות לאדם להיכנס לארץ ישראל אם לא בחייו, לפחות לאחר מותו (כפתור ופרח [לרבי אשתורי הפרחי], י).

אֲנִי אֲבָרַךְ וְלִי נֶאֱחָ לְבָרַךְ, ואף שאבשלום בנו היה רשע, אך אמרו חכמים (סוטה ב, ב) שדוד אמר שמונה פעמים 'בני', שבעה פעמים כדי להוציאו מגיהנום, ופעם שמינית [לדעת האיקא דאמרי שם] להעלותו לגן עדן, אין כאן חסרון (הערות הגר"ש אלישיב).

מִשְׁנֵה. אֵין מִפְּטָרִין, מלשון הנפטר מחבירו, שכאשר מסיימים ומסתלקים מן הסעודה, אין מסיימים אותה באפיקומן [ולהלן יתבאר פירוש המילה 'אפיקומן', ולדעת רב בגמ' אין לסיים את הסעודה במקום זה וללכת לאכול במקום אחר, ולדעת שמואל אין מסיימים את הסעודה בדברים הרגילים לאכול בסוף, אלא בקרבן פסח] (רש"י, רשב"ם, אבודרהם סדר ההגדה). או מלשון 'פטירו בשפה' (תהלים כב, ח), שאין רשאים לפתוח את הפה לאחר אכילת הפסח